

TO‘QISH SAN’ATI (9-SINFLAR UCHUN)

Xalilova Dilduza BoqijonovnaAndijon viloyati Oltinko‘l tuman 50-son umumta‘lim
maktabi texnologiya fani o‘qituvchisi

Anotatsiya: Mazkur maqolada to‘qish san’atining tarixiy ildizlari, milliy madaniyatimizdagi o‘rni, o‘quvchilar tarbiyasidagi ahamiyati hamda zamonaviy ta‘lim jarayonida bu san’atni o‘rgatishning metodik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada to‘qish san’atining estetik, pedagogik va iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: to‘qish san’ati, milliy hunarmandchilik, makrame, gilam, naqsh, rang, ijod, sabr, o‘quvchi, madaniyat, xalq san’ati.

Kirish

To‘qish san’ati insoniyat tarixida eng qadimiy kasb-hunar turlaridan biri bo‘lib, u dastlab amaliy zarurat tufayli paydo bo‘lgan. Inson o‘z hayoti davomida yashash uchun qulaylik yaratish, sovuqdan saqlanish va bezakli buyumlar tayyorlash ehtiyojida ip yigirish, arqon eshish, mato to‘qish kabi faoliyatlarni o‘zlashtirgan. Shu bois, to‘qish san’ati nafaqat mehnat mahsuli, balki xalqning ma‘naviy boyligi, estetik dunyoqarashining ifodasi sifatida shakllangan.

O‘zbekiston xalqining to‘qish san’ati tarixi ming yilliklarni o‘z ichiga oladi. Arxeologik topilmalarda ham to‘quv asboblari, qadimiy gilam parchalari, ip yigirish g‘ildiraklari topilgan. Bu esa, qadimdan xalqimiz to‘qimachilik bilan shug‘ullanganini isbotlaydi. Xalq og‘zaki ijodida ham bu san’at yuksak qadrlangan. Maqollarda “Mehnat qilgan – hunar topgan”, “Qo‘l

mehnati – ko‘ngil ziyosi” kabi hikmatlar bekorga aytilmagan. Ular orqali xalq hunarmandchilikni, jumladan to‘qishni, halol mehnatning ifodasi sifatida e’tirof etgan.

Asosiy qism

Mashhur etnograf A. Sagdullayevning ta’kidlashicha: *“To‘qish san’ati xalq hayotining ajralmas qismi bo‘lib, u nafaqat ehtiyojni, balki xalq estetik idealini ham aks ettiradi.”* Darhaqiqat, har bir to‘qilgan buyum — bu xalqning o‘z hayot falsafasini, didini, orzu-niyatini ifodalovchi badiiy namuna.

O‘zbekistonning har bir viloyatida to‘qish san’ati o‘ziga xos tarzda rivojlangan. Masalan, Farg‘ona vodiysida ipak ipdan gilam va jiyak to‘qish keng tarqalgan bo‘lsa, Buxoro va Xorazmda junli gilamlar, belbog‘lar, arqonlar to‘qish san’ati rivoj topgan. Har bir hudud o‘zining rang uyg‘unligi, naqsh bezagi va texnik uslubi bilan ajralib turgan. Shu bois, to‘qilgan buyumlar nafaqat maishiy ehtiyoj uchun, balki xalqning milliy o‘zligini ifodalovchi badiiy namunalar sifatida qadrlangan.

To‘qish san’ati asosan tabiiy xomashyolarga tayangan: paxta, jun, ipak, zig‘ir va o‘simlik tolalari to‘quvchi uchun asosiy material bo‘lgan. Bugungi kunda esa sintetik iplar, rang-barang bo‘yoqlar, zamonaviy dastgohlar bilan bu san’atning yangi bosqichi shakllanmoqda. Ammo shunga qaramay, qo‘l bilan to‘qishning o‘z jozibasi, samimiyligi va milliy ruhi o‘zgarmay qolmoqda.

To‘qish san’ati o‘quvchilar tarbiyasida beqiyos ahamiyatga ega. 9-sinflarda to‘qish mashg‘ulotlarini o‘rganish orqali o‘quvchilar nafaqat hunar sirlarini egallaydi, balki sabr, sinchkovlik, ijodkorlik, did va estetik sezgi kabi fazilatlarni o‘zlashtiradilar. Ustoz-pedagoglar fikricha, *“Qo‘l mehnati orqali ijod qilish — bu qalbni tarbiyalashdir”*. Haqiqatan ham, o‘quvchi iplarni bir-biriga ulanayotganini, ranglarning uyg‘unlashayotganini kuzatar ekan, u o‘z ichki dunyosini ifoda etadi.

To‘qish mashg‘ulotlari nafaqat texnik ko‘nikma beradi, balki psixologik jihatdan ham foydalidir. Bu jarayon o‘quvchilarning diqqatini jamlaydi, tinchlantiradi, sabrni oshiradi. Shu sababli to‘qish ko‘plab psixologlar tomonidan “terapevtik san’at” sifatida ham baholanadi. Har bir tugun, har bir ip — bu insonning ichki kechinmasini ifodalovchi harakatdir.

O‘quvchilarga to‘qish san’atini o‘rgatishda xalq an‘analari va zamonaviy yondashuv uyg‘unligiga e‘tibor berish lozim. Darslarda o‘quvchilarga qadimiy naqshlar, ularning ma‘nosi, rang turlari va ramzlari haqida tushuncha berish zarur. Masalan, “ko‘z” naqshi — yomonlikdan saqlovchi belgi, “oygul” — go‘zallik va poklik ramzi, “qanot” esa — ozodlik va orzu-umidni ifodalaydi. Shu orqali o‘quvchi faqat ip bilan emas, balki ma‘naviy timsollar bilan ham ishlashni o‘rganadi.

To‘qishning turlari juda ko‘p: gilam to‘qish, makrame, arqon to‘qish, jiyak, belbog‘, sumka yoki uy bezaklarini to‘qish. Ayniqsa makrame texnikasi bugungi ta’limda katta ahamiyatga ega. U ignasiz, faqat iplarni tugunlab bog‘lash orqali turli shakllar hosil qilish usulidir. Makrame yordamida gul idishlari uchun osmalar, devor bezaklari, belbog‘lar va boshqa buyumlar tayyorlanadi.

Ustozlar dars jarayonida o‘quvchilarga rang uyg‘unligi, naqsh tuzilishi, iplarning qalinligi va zichligi haqida amaliy mashg‘ulotlar orqali bilim berishlari kerak. Shuningdek, to‘qish jarayonida xavfsizlik qoidalariga ham e‘tibor qaratiladi. To‘quv dastgohlarini to‘g‘ri o‘rnatish, iplarni mahkamlash, igna yoki qaychidan to‘g‘ri foydalanish o‘quvchining mehnat madaniyatini shakllantiradi.

To‘qish san’atining estetik tomonlari ham alohida e‘tiborga loyiqdir. Har bir to‘qilgan buyum — bu kompozitsiya, rang uyg‘unligi va shakl muvozanatining natijasidir. Mashhur san’atshunos R. Karimovanning so‘zlariga

ko'ra: *"To'qish — bu ranglar musiqasi, naqshlar raqsi, iplarning suhbatlari. Har bir ip o'z ohangiga ega."* Haqiqatan ham, to'quvchi ranglarni his qilmasdan, ularni uyg'unlashtira olmaydi. Shu bois o'quvchilarga nafaqat texnik, balki estetik tafakkur ham o'rgatilishi zarur.

Zamonaviy ta'limda to'qish mashg'ulotlarini interfaol metodlar asosida o'tkazish samarali hisoblanadi. Masalan, "Ijodiy loyiha" metodi orqali o'quvchilar kichik guruhlarda o'z to'qilgan mahsulotlarini yaratadilar. "Rang uyg'unligini top" yoki "Naqshni davom ettir" kabi o'yin metodlari esa o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Natijada, ular nafaqat qo'l mehnatini, balki jamoaviy ishni ham o'rganadilar.

To'qish san'atining iqtisodiy ahamiyati ham bor. Bugungi kunda qo'l mehnati bilan yaratilgan buyumlar yuqori baholanadi. Qo'l to'qish mahsulotlari bozorlarda, xalqaro ko'rgazmalarda katta talabga ega. Ayniqsa, milliy naqshli mahsulotlar xorijiy sayyohlar orasida mashhur. Shu bois to'qish san'ati yoshlarni kelajakda kasb-hunar egallashga ham yo'naltiradi.

To'qish san'atining yana bir muhim jihati — ekologik tarbiya bilan bog'liqdir. Chunki to'qish uchun ishlatiladigan iplar asosan tabiiy manbalardan olinadi: paxta, jun, ipak — bularning barchasi tabiat ne'matlaridir. O'quvchi bu materiallar bilan ishlash jarayonida ularni qadrlash, tabiatni asrash zarurligini chuqur anglaydi. Shu orqali to'qish darslari ekologik madaniyatni shakllantirishga ham xizmat qiladi.

To'qish san'atini maktablarda o'qitish, ayniqsa 9-sinflar uchun, o'quvchilarni mustaqil fikrlash, qo'l mehnatidan zavqlanish, sabr bilan ishlashga o'rgatadi. Har bir o'quvchi o'z mehnatining mahsulini ko'rganida faxr va ishonch tuyg'usini his qiladi. Bu esa uning ichki dunyosida ijobiy o'zgarishlar keltiradi. Shu jihatdan to'qish san'ati — bu nafaqat hunar, balki tarbiya vositasi, ruhiy poklanish manbai hamdir.

Milliy merosni asrash bugungi globallashuv davrida nihoyatda muhim. To‘qish san’ati orqali o‘quvchilar milliy qadriyatlarni o‘z hayotlariga singdiradilar. Har bir naqsh, har bir ip, har bir rang — bu xalq tarixining sahifasidir. Shuning uchun bu san’atni yosh avlodga o‘rgatish — bu millat xotirasini, xalq ruhini saqlashdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, to‘qish san’ati o‘zida mehnat, sabr, go‘zallik va ma’naviyatni mujassam etgan qadimiy, ammo doimo yangilanib turuvchi san’at turidir. Uni o‘rganish orqali o‘quvchilar o‘z milliy ildizlarini his etadilar, o‘z mehnatiga hurmat bilan qarashni, tabiat ne’matlarini qadrlashni, ijodiy yondashishni o‘rganadilar. Har bir to‘qilgan buyum — bu inson qo‘li, tafakkuri va qalbi bilan yaratilgan asardir. Shu bois to‘qish san’atini maktab ta’limida keng o‘qitish — bu yoshlar ongida milliy g‘urur, ijodkorlik va mehnatsevarlikni tarbiyalashning eng samarali yo‘llaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sagdullayev A. *O‘zbekiston hunarmandchiligi tarixi*. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimova R. *Xalq amaliy san’ati va estetik tarbiya asoslari*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Mehnat ta’limi fanidan o‘quv dastur (9-sinf)*. – Toshkent, 2023.
4. O‘zbekiston madaniy merosi jamg‘armasi ma’lumotlari, 2020-y.

